

сільськогосподарської продукції), що дозволяє конкретизувати структуру сучасної комерційної інфраструктури АПК як цілісного утворення.

3. Комерційна інфраструктура АПК являє собою сукупність організаційно-економічних елементів, що утворюють систему розподілу сільськогосподарської продукції та доведення її до споживача, оптимальне поєднання цих елементів забезпечується за умови врахування зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають вибір каналів розподілу сільськогосподарської продукції.

4. Пріоритетними напрямками організаційно-економічної модернізації комерційної інфраструктури АПК України є вдосконалення інформаційного, консультаційного та методичного забезпечення діяльності виробників сільгосппродукції; підтримка розвитку сільськогосподарських споживчих і збутових кооперативів; здійснення будівництва додаткових об'єктів з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції; залучення приватних інвесторів і великих інтегрованих компаній до розвитку комерційної інфраструктури АПК; створення системи протекціонізму національних товаровиробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белов М.А., Антонєць О.В. Управління виробничою інфраструктурою: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 1997. – 208 с.
2. Башелутсков, П. П. Сущность и функции сбытовой инфраструктуры АПК / П. П. Башелутсков // Экономический Вестник РГУ. – Том 6. – № 3. – 2008. – С. 253–256.
3. Пістун М.Д. та інші. Географія агропромислових комплексів: Навчальний посібник / М.Д.Пістун, В.О. Гуцал, Н.І. Проводар. – К.: Либідь, 1997. – 200 с.
4. Территориальная организация агропромышленных комплексов // М.М. Паламарчук, А.М.Паламарчук, Р.А. Язынина и др. – К.: Наукова думка, 1985. – 304 с.
5. Чернюк Л.Г., Ананьєва Л.С. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку /НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.; РВПС, 2000. –101с.
6. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: Підручник. – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.

УДК 65.011.46

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Федорчук Є.М. – аспірант, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Сучасний ринок олійних культур висунув ріпак та сою на одне з перших місць у цій групі. Для цього є всі підстави, адже ріпак та соя мають значне технічне, продовольче та кормове значення. У провідних

країнах світу ці культури вважаються стратегічними та займають важливе місце у продовольчих та енергетичних балансах. Завдяки високому попиту, що виник зі сторони ЄС, ріпак та соя стали одними з найперспективніших культур для українських аграріїв. Це пов'язано в першу чергу з тим, що українське рослинництво великою мірою орієнтоване на експорт, тому прибуток аграріїв часто залежить від ситуації на світовому ринку. Вітчизняні сільгоспвиробники активно реагують на всі ринкові зміни, обираючи напрями своєї виробничої діяльності. Ілюстрацією саме таких тенденцій і став спекулятивний інтерес українських аграріїв до ріпаку та сої, що виник п'ять років тому.

Стан вивчення проблеми. Вивченням питань виробництва і переробки олійних культур в Україні займаються такі провідні вчені: В. Д. Гайдаш., М. М. Климчук, М. М. Макар, М. І Абрамик., В.О. Дубровін, М.І. Кобець, Г.Г. Гелетуша, В.С.Паштецький, а дослідженням прогнозних показників науково-технологічного та інноваційного розвитку оліє-жирової галузі такі науковці, як академік АПН України А.М. Гуржій, академік НАН України А.П. Шпак, перспективами використання ріпакової олії як сировини для біодизеля Г.М. Калетник, В.В. Марченко та ін. Проте не ведеться комплексного вивчення питань ефективності вирощування олійних культур і напрямів використання одержаної з них продукції. У сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки потребують подальшого і більш глибокого дослідження проблеми розвитку ринку олійних культур та його перспективи.

Завдання і методика досліджень. Мета дослідження – визначити обсяги та ефективність вирощування олійних культур та основні напрями їх реалізації.

Методологічною і теоретичною основою статті послужили наукові праці українських і зарубіжних учених з проблем олієжирового підкомплексу. Для вирішення поставлених завдань в якості інструментарію використані загальнонаукові методи дослідження: аналіз і синтез, індукція і дедукція, а також статистичні методи дослідження, прийоми структурно-функціонального, комплексного економічного аналізу.

Результати досліджень. Насіння олійних культур має важливе народно-господарське значення та є одним із економічно привабливих видів продукції на аграрно-продовольчому ринку. Попит на нього необмежений і випереджає пропозицію, а його виробництво є найменш затратним і найприбутковішим для сільськогосподарських товаровиробників.

Як відомо, основна вага в структурі світового виробництва олійних культур належить сої. І тут, на превеликий жаль, Україна не є першою, бо соя ще не настільки популярна у наших аграріїв, які продовжують віддавати перевагу соняшнику (табл. 1). Тоді як у загальній світовій пропозиції олійних, за винятком пальмової олії, частка сої на світовому ринку складає 75%, а соняшнику - лише 10%.

Таблиця 1 - Динаміка виробництво основних олійних культур в Україні*

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Соняшник							
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	1626,3	2007,6	2841,6	3689,1	4193,0	4525,8	4716,6
Валовий збір, тис. т	2570,8	2859,9	3457,4	4706,1	6364,0	6771,5	8670,5
Урожайність, ц/га	15,8	14,2	12,2	12,8	15,2	15,0	18,4
Соя							
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	87,8	23,0	60,6	421,7	622,5	1036,0	1110,3
Валовий збір, тис. т	99,3	22,3	64,4	612,6	1043,5	1680,2	2264,4
Урожайність, ц/га	11,3	9,7	10,6	14,5	16,8	16,2	20,4
Ріпак							
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	89,6	46,9	156,7	195,2	1013,7	862,5	832,8
Валовий збір, тис. т	130,2	39,8	113,8	284,8	1873,3	1469,7	1437,4
Урожайність, ц/га	14,5	8,5	8,4	14,6	18,5	17,0	17,3

*Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України за 2011р.»

Як видно з таблиці 1, за обсягами виробництва олійних культур в Україні ріпак поступається соняшнику та соєвим бобам. Під соняшник відведено близько 70,8% посівних площ, що знаходяться під олійними культурами, під сою – 16,7%, а під ріпак – 12,5%. Протягом усього періоду відмічається постійна позитивна динаміка по збільшенню площ та валових зборів соняшнику і сої. У 2011 р. зафіксовано найвищу за останні 10 років врожайність по соняшнику і сої, а саме 18,4 ц/га та 20,4 ц/га відповідно. Дані Держкомстату України свідчать, що площі збирання ріпаку у 2011 р. становили 833 тис. га, або на 3% менше попереднього року. Урожай був зібраний обсягом 1,44 млн. т. Середня урожайність становила 17,3 ц/га. Таким чином, торік, незважаючи на підвищення урожайності порівняно з 2010 р. на 0,3 ц/га, загальне виробництво цього насіння зменшилося більше ніж на 2%. В Україні домінує виробництво озимого ріпаку. Його частка у структурі площ до збирання у 2011 р. становила 91%. Урожайність озимого ріпаку дорівнювала 17,4 ц/га, тоді як яркого знаходилася на рівні 15,6 ц/га.

Основні обсяги виробництва олійних культур зосереджено в сільськогосподарських підприємствах. Так, за підсумками минулого року, у великих та середніх господарствах було зібрано майже 71% загального врожаю олійних культур. Для порівняння: частка фермерських господарств становила 26%, населення – 3%.

Що ж до виробництва олійних культур у Херсонській області, то тут слід відмітити, що даний регіон у 2011 р. зайняв друге місце за валовими зборами сої і шосте за зборами ріпаку серед інших областей України (табл. 2).

Вивчаючи наведені дані, слід відзначити, що виробництво олійних культур у Херсонській області має стійку тенденцію розвитку, причому як за рахунок екстенсивних засобів: спостерігається постійне збільшення посівних площ, так і за рахунок інтенсивних методів ведення господарства: підвищення агрокультури, застосування нових більш продуктивних сортів, внесення добрив та засобів захисту рослин, дотримання строків та ін. Тому, як наслідок, за останні

6 років при збільшенні посівних площ під соняшником на 15%, під соєю – на 39,1% та під рапсом – у 4,6 рази, валові збори даних культур вирости відповідно на 44,8%, 85,8% та у 6,0 разів. Крім того, у 2011 р. аграріями Херсонщини було отримано найвищий зпоміж інших регіонів рівень урожайності сої, а саме 30,8 ц/га.

Таблиця 2 - Динаміка виробництва основних олійних культур аграріями Херсонської області*

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Соняшник							
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	109,5	136,7	177,6	281,0	290,5	294,1	323,1
Валовий збір, тис. т	95,6	114,8	154,7	288,6	239,6	360,5	418,0
Урожайність, ц/га	8,7	8,4	8,7	10,3	8,2	12,3	12,9
Соя							
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	10,4	3,3	16,6	66,0	62,9	86,7	91,8
Валовий збір, тис. т	16,0	3,9	22,0	152,2	182,9	259,8	282,8
Урожайність, ц/га	15,3	11,6	13,2	23,1	29,1	29,9	30,8
Ріпак							
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	1,8	3,8	8,9	10,4	67,0	74,0	48,5
Валовий збір, тис. т	2,4	2,4	7,1	13,3	77,2	117,1	79,6
Урожайність, ц/га	13,2	6,3	8,0	12,8	11,5	15,8	16,4

* Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України за 2011р.»

Основними перевагами олійних культур, зокрема сої та ріпаку, порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами є стабільний попит на них, підкріплений високими закупівельними цінами. Якщо на початку 2011/2012 маркетингового року майже на всі види зерна спостерігалось значне зниження цін, то ріпак і соя демонстрували відносну стабільність. У жовтні-листопаді продовольчий ріпак коштував у середньому 4,4 тис. грн./т, технічний – 4,3 тис. грн./т, що значно дорожче відповідного періоду минулого року. До того ж, упродовж поточного сезону ціни на ріпак не опускалися нижче 4000 грн./т.

За оперативною інформацією Міністерства аграрної політики і продовольства України про рівень середньозважених закупівельних цін, станом на 1 червня 2012 року ріпак коштував 4,4 тис. грн./т, тоді як мінімальною була ціна 4,25, а максимальною - 4,7 тис. грн./т. При цьому більш дешевим насіння було в Кіровоградській області, дорожчим – у Херсонській.

Розглянемо більш детально напрями реалізації готової продукції, що обирають для себе вітчизняні виробники олійних культур (табл. 3).

Як свідчать дані табл. 3, серед основних напрямів реалізації товарного насіння олійних культур на першому місці знаходиться «реалізація за іншими напрямами», що включає в себе перш за все експорт насіння за кордон. Як видно з наведених даних, у 2008-2011 рр. близько 90% всього отриманого врожаю олійних культур експортувалося за кордон. У фізичному виразі у 2011 р. ця сума склала 7156,1 тис. тонн.

Таблиця 3 - Структура реалізації олійних культур за основними напрямками*

Роки	Переробні підприємства		Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв		Населенню в рахунок оплати праці		На ринку		За іншими напрямками реалізації	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
1990	2174,8	98,9	-	-	18,1	0,8	6,9	0,3	0,2	0,0
1995	72,7	5,1	-	-	170,0	11,9	394,1	27,7	787,5	55,3
2000	54,9	2,4	104,0	4,6	231,5	10,1	1060,8	46,4	833,1	36,5
2005	104,6	4,0	53,0	2,0	37,4	1,4	294,3	11,3	2123,1	81,3
2008	251,9	4,6	52,7	1,0	16,5	0,3	381,9	6,9	4838,9	87,3
2009	327,2	4,5	59,8	0,8	17,1	0,2	420,9	5,8	6414,2	88,6
2010	322,2	4,2	54,0	0,7	8,9	0,1	391,3	5,0	6980,3	90,0
2011	413,6	5,2	50,4	0,6	4,6	0,1	282,8	3,6	7156,1	90,5

* Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України за 2011р.»

За даними Міністерства аграрної політики і продовольства України, в 2010/2011 маркетинговому році Україна експортувала лише 421,2 тис. тонн насіння соняшнику, а основна частина вирощеного врожаю пішла на вітчизняні олієдобувні заводи.

Високі темпи росту експортної складової ріпакового підкомплексу пов'язані перш за все з постійним нарощування потужностей по виробництву біодизелю в розвинених країнах Європи та світу, які є основними споживачами українського ріпаку. Основними імпортерами українського ріпаку у 2010/2011 маркетинговому році були Угорщина, Туреччина, Пакістан, Нідерланди, Бельгія та Франція.

Що ж до структури реалізації насіння сої, то тут слід відмітити, що внутрішнє споживання сої в Україні у 2008/2009 маркетинговому році було на рівні 525 тис. т; у 2009/2010 – 750 тис. т; у 2010/2011 – 700 тис. т. У 2011/12 маркетинговому році внутрішнє споживання очікувалось на рівні 750 тис. т. Експорт сої з України у 2007/08 маркетинговому році становив 190 тис. т; у 2008/2009 – 270 тис. т; 2009/2010 – 263 тис. т; 2010/2011 – 900 тис. т. У 2011/12 маркетинговому році експорт очікувався на рівні – 1300 тис. т. Україна займає 7 місце в рейтингу світових експортерів сої. За даними митної статистики України, в 2011 р. експорт сої у вартісному вираженні склав \$463,2 млн., що в 2,4 рази перевищило показник 2010 року. Найбільш перспективними ринками збуту соєвих бобів та продуктів переробки для України є країни ЄС-27, Північної Африки і Близького Сходу, зокрема Туреччина і Єгипет.

Така значна частка експорту у структурі реалізації олійних культур (зокрема, ріпаку і сої) зумовлена відсутністю можливостей їх переробки в середині країни. Доля товарного насіння, що реалізується вітчизняним переробним підприємствам протягом останніх 5 років коливається на рівні 4-5% від загального обсягу виробленої продукції. І це переважно насіння соняшнику. Потужності вітчизняних олієжирових комбінатів оцінюються на рівні 11 млн. т на рік. Проте технології більшості переробних підприємств не мають можливості переробляти ріпак та сою. До того ж, переробники традиційно віддають перевагу соняшнику, адже збут олії та шроту з нього краще налагоджений усере-

дині країни та за її межами. З іншого боку, виробництво біодизелю не набуло поширення в Україні. Масштабне промислове виробництво біодизелю з ріпакової олії можливе за умови залучення інвестицій у будівництво переробних потужностей, формування гарантованого сировинного забезпечення, що передбачає як розширення посівних площ, так і досягнення стабільно високої урожайності ріпаку та сої.

Вартісні обсяги експорту товарного насіння олійних культур та олії з них наведемо у вигляді таблиці 4.

Таблиця 4 - Динаміка експорту насіння олійних культур і рослинної олії

Показник	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Насіння і плоди олійних культур, тис. дол. США	135441,3	1426243,6	1040363,1	1085659,1	1434808,3
у % до загального обсягу експорту с.-г. та продовольчої продукції	3,1	13,1	10,9	10,9	11,2
Олії рослинного походження, тис. дол. США	587249,5	1945745,6	1796023,7	2617314,4	3396407,0
у % до загального обсягу експорту с.-г. та продовольчої продукції	13,6	17,9	18,9	26,3	26,5

Джерело: статистичний збірник «Сільське господарство України за 2011р.»

Як свідчать дані табл. 4, протягом останніх 3-х років відбувається постійний ріст вартісного виразу експортної складової олійного ринку. Така значна частка експорту олій рослинного походження у загальній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції сформувалася в основному за рахунок соняшникової олії. Адже Україна лідирує по експорту соняшникової олії, оскільки постачає на зовнішній ринок більше 50% у світовій торгівлі. Маючи таку «олійну монополію» Україна формує ціни на світових ринках. За 9 місяців 2012 року в Україні перероблено 6,3 мільйона тонн насіння соняшнику та вироблено 2,74 мільйона тонн олії, з яких 2,6 мільйона тонн олії вже експортовано.

Висновки та пропозиції. Дослідження обсягів виробництва і ринку олійних культур в Україні дає можливість сформувати такі висновки:

1. В останні п'ять років актуальність вирощування насіння сої та ріпаку як в Україні, так і в Херсонській області надзвичайно зросла. Основним фактором цього стала їх високорентабельна закупівельна ціна порівняно з основними сільськогосподарськими культурами, що дозволило стати цим олійним культурам, у розумінні сільгоспвиробників, «безпрограшними».

2. Системне дослідження тенденцій розширення площ під посівами олійних культур та обсягів їх виробництва в Україні і в Херсонській області зокрема дає підстави зробити висновок, що дана галузь розвивається не лише екстенсивним шляхом (за рахунок збільшення посівних площ), а і з застосуванням інтенсивних технологій, про що свідчить сталий ріст урожайності всіх основних олійних культур протягом усього досліджуваного періоду.

3. Вирощування соняшнику є внутрішньоорієнтованим на вітчизняну олієжирову галузь. 70% продуктів переробки якої експортуються за кордон.

4. У галузі переробки ріпаку і сої спостерігаються стагнаційні процеси. Виробництво даних культур залишається експортно орієнтованим. Виробники насіння ріпаку та сої обирають переважно надійний, але простий шлях: реалізація насіння по ринкових цінах закордон, що підвищує залежність вітчизняної олійної галузі від кон'юнктури світового ринку.

5. Ураховуючи низьку вірогідність введення обмежень експорту насіння ріпаку та сої у ближньо- та середньостроковій перспективі, в Україні експорт олійних культур, як і раніше, буде переважати над внутрішньою переробкою. Стимулами до збільшення внутрішньої переробки олійних культур зможуть стати лише нарощування потужностей вітчизняних олієдобувних підприємств, а також поступове збільшення споживання ріпакового масла для виробництва біодизеля в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гайдаш В.Д., Климчук М.М та. ін. «Ріпак». Інститут хрестоцвітних культур УААН, – К.: вид. Сіверсія ЛТД, 1998. – С. 16-18.
2. Дружина В. *Технологія майбутнього для подсолнечника и рапса в странах СНГ / В.Дружина // Олійно-жировий комплекс - 2008. - № 4. – С.52.*
3. Дмитрій Уляницький. Рапс на експорт / Д. Уляницький // Експерт. -2007. - №36. – С. 132.
4. Електронний ресурс: www.agriagency.com.ua
5. Електронний ресурс: www.ukroliya.kiev.ua
6. Електронний ресурс: www.apk-inform.com
7. Калетник Г.М. Розвиток ринку біопалива в Україні: Монографія. – К.: Аграрна наука, 2008. – С. 183.
8. Статистичний збірник "Сільське господарство України за 2011 рік» – К.: 2012. – 367с.